

Lalita Gandbhir
65 Oxford Rd.
Newton, MA 02459
U.S.A.
617 – 969 – 0805

माझे बाबा आणि देव

माझे बाबा नास्तिक होते. म्हणजे त्यांनी “माझा देवावर विश्वास नाही” असं कधीच जाहीर केलं नाही. कदाचित विविध देव, देवता, साधू व गुरुजींच्या भक्तगणांनी भरून वाहणाऱ्या आमच्या घरात तसं उघड बोलून दाखवणं त्यांना उचित वाटलं नसेल पण त्यांच्या वागण्यावरून आणि मधून मधून वैतागून तोंडातल्या तोंडात ताशेरे झाडण्यावरून मी तसा अंदाज केला होता.

“ह्या घरात सगळे एकाच देवाचे भक्त असते तर सर्वांना सुख लाभलं असतं” हा त्यांचा एक पेटंट शेर. कारण....

मारुती, गणपती, राम, मंगेश, शांतादुर्गा इ.इ. देवदेवींचे खास भक्त आमच्या एकत्र कुटुंबात होते. म्हणून जयंती, अष्टमी, नवमी असं काहीतरी सतत साजरं होत राहायचं. (अर्थात ह्या सर्व जयंत्या आणि नवम्यात मला स्वतःला आनंदच होता.) परिणामी पूजा, गोडधोड, सोवळंओवळं, आमंत्रित, भटजी व उशीरापर्यंत चालणाऱ्या जेवणावळी हा राडा चालू राहायचा.

“देवदेवी पुरत नाहीत म्हणून हे साधू, स्वामी आणि बाबाजीही आमच्या राशीला बसलेत” ही त्यांची दुसरी उक्ती.

माझ्या जन्माच्या वेळी सिद्धारूढ स्वामी व अक्कलकोटचे महाराज आमच्या घरी वस्तीस होते. नंतर साईबाबा, सत्यसाईबाबा या नवागतांनी आमच्या घरात प्रवेश केला. म्हणजे त्यांचे फोटो आले व दीड दिवसाच्या गणपतीसमोर म्हटल्या जाणाऱ्या आरत्यांची संख्या लांबत चालली. सुरवातीला कोकणातल्या वारश्यानुसार शंकर, पार्वती व गणपती ह्यांची आरती म्हटली जात असे. मग त्यात नवभक्तांनी दत्त, साईबाबा व विठ्ठल यांच्या आरत्यांचा समावेश केला. “आनंद हा की ह्या नव्या गुरुजी आणि बाबाजींच्या जयंत्या, अष्टम्या होत नाहीत!” इति बाबा.

अर्थात हे सगळे देव काही आमच्या घरातल्या माणसांनी आणलेले नव्हते. “ह्या घरात प्रत्येक पाहुणा आपल्या गाठोड्याबरोबर एक देव किंवा गुरुजी आणतो. पाहुणा गाठोड्यासकट परत जातो पण देव मात्र कायमचा राहायला

येतो. हळू हळू चाळीस कोटी देव आपल्या घरी वस्तीला येणार आहेत.” बाबांनी या शब्दांत गुरुजी व बाबाजी घरात कसे आले हे मला एकदा सांगितलं होतं.

खरंच आमच्याकडे देवदेवी यांच्या विरुद्ध कधीच डिसक्रिमिनेशन झालं नाही. प्रत्येक नवागत देवाचं स्वागत व्हायचं. आमचा बंगला बांधला तेव्हा स्वैपाकघराचा एक कोपरा देव, देवपूजा यासाठी राखून ठेवला होता. त्या कोपऱ्यात एक कपाट होतं. त्या कपाटात सुरवातीला त्या काळच्या प्रचलित देवदेवींची (शंकर, गणपती, शांतादुर्गा, बाळकृष्ण) स्थापना झाली होती. पण हळूहळू त्यांची संख्या वाढत गेली. पंढरपूरचा विठोबा, कोल्हापूरची अंबाबाई, साईबाबांचा फोटो इत्यादि येऊन प्रस्थापित देवांना सामिल झाले.

कुणी म्हटलं “साईबाबा मुसलमान होते.” आमच्या घरातल्या काही जुन्यांना जिताजागता मुसलमान घरात आलेला चालला नसता. पण साईबाबा! देव झाल्यावर त्यांचं मुसलमानपण संपलं असावं. कारण त्यांच्याविरुद्ध कुणी ब्रही काढला नाही.

“देवांच्या प्रस्थामुळे महत्त्वाची कामं आणि ती करणारी माणसं राहिलीत बाजूला!” ही बाबांची आणखी एक तक्रार.

हे तर मला लहानपणीही कळत होतं. सकाळची वेळ महत्त्वाची. स्वैपाक, मुलांची शाळेची तयारी करणं, डबे भरणं अशी अनेक कामं बायकांना करावी लागत. पण हे सर्व बाजूला सारून बायकांना देवपूजेची तयारी करून द्यावी लागे. गंध उगाळणे, आंचोळ करून देवाची भांडी धुणे, फुलं व दुर्वा तबकात मांडणे, देवापुढे सारवून रांगोळी काढणे अशा अनेक (निगेटिव्ह एनर्जीवाल्या) उद्योगांत त्यांचा वेळ खर्च होत असे. देवपूजा करणारा (बहुतेक वेळा आजोबा) सर्वांत आधी आंचोळ करून सोवळं नेसत असे. परिणामी मोरी अडत असे. आजोबांची आंचोळ झाली की ते सोवळ्यात असताना एखादं मूल त्यांच्या अंगावर येऊन धडकायचं. की झालं! परत आंचोळ, सोवळं नेसणं असे सोपस्कार व्हायचे. दोघी तिघी बायका असल्या तर काम वाटलं जात असे. पण एकटीच बाई असली तर तिची धांदल उडत असे. परिणामी स्वैपाक उशीरा, जेवायला उशीर, शाळेला उशीर असं वेळेचं समीकरण होतं.

बाबा देवाच्या प्रस्थाबद्दल तक्रारी तोंडातल्या तोंडात पुटपुटत.

मी आठदहा वर्षांची झाल्यावर देवपूजेच्या भानगडीमुळे मलाही ताप होऊ लागला. (जेवणाला उशीर, मग शाळेला उशीर. मग वर्गाबाहेर उभं राहण्याची शिक्षा.) “बाबा देवपूजेबद्दल उघड तक्रार करत नाहीत. आपणही तोंड बंद

टेवावं.” येवढी अक्कल मला कुटे होती? मी सरळ “मला आधी आंचोळ करू दे. उशीरा पूजा झाली तर देव तक्रार करणार आहेत का?” “देवपूजेमुळे जेवण वेळेवर तयार नसतं” अशी कटकट करायला सुरुवात केली.

त्याची मला लगेच शिक्षा झाली. “जेवण वेळेवर पाहिजे ना? मग तू देवपूजेची तयारी करत जा. नाही तरी तू आता मोठी झाली आहेस.”

पण देवपूजा प्रकरण तसंच चालू राहिलं.

माझ्या मते माझ्या तिन्ही काकी बाबांसारख्याच नास्तिक होत्या. इतरांच्या देवभक्तीमुळे वाढलेल्या घरकामाचं व देवकामाचं ओझं त्यांच्या गळ्यात होतं. म्हणून त्या बहुतेक देवदेव प्रकरणाला वैतागलेल्या असाव्यात. त्यांना देवासमोर क्वचितच हात जोडताना पाहिल्याचं मला आठवतं. अर्थात देवभक्ती, देवपूजा, नवम्या, अष्टम्या या विषयींचे आपले विचार त्यांनी कधीच बोलून दाखवले नाहीत. त्यांना तशी मोकळीक वाटली नसावी. मी जी देवपूजेविषयी निगेटिव्ह वटवट करत असे त्याबद्दल त्या मला कधीच रागावल्या नाहीत. मला रागवणारी माणसं वेगळीच होती. देव, उपास, देवभक्ती यांच्यामुळे ज्यांना यत्किंचितही तसदी घ्यावी लागत नव्हती ती माणसं मला झापत होती, “कार्टी बापासारखी झालीय!” “लहान तोंडी मोठा घास घेतेय” “देवाबद्दल असं बोलू नये बरं!” इ.इ.

आमच्या घरात पूजेची तयारी बायकांनी किंवा मुलींनी केलेली चालत असे पण पूजा मात्र मुलगांना किंवा पुरुषांनाच करावी लागत असे. क्वचित पूजेसाठी घरात कुणीच पुरुष नसे. अशा वेळी बाबा एकटे असले तर त्यांचं महत्वाचं काम निघे. “भटजींना निरोप पाठवा” असं म्हणून ते कोटदोपी घालून तातडीने बेपत्ता होत.

अर्थात त्यांची ही हूल सर्वांच्या लक्षात आली होती. पण त्याबद्दल बोलण्याचा उद्बटपणा फक्त मीच केला, “घरात पूजा करायची असली की नेमकं तुमचं काम कसं हो निघतं?”

त्यांनी मला डोळ्यांनी दाबलं. मग बाजूला बोलावून सांगितलं, “लहानपणी तासन्तास पूजा करून मी खूप पुण्य मिळवलंय ते जन्मभर पुरेल. आणखी पुण्य मला नको.”

बाबांच्या लहानपणी कोकणात मुलांना लाकडं फोडणं, पाणी भरणं अशी कामं करावी लागत. ती करण्याचा मक्ता त्यांना दिलेला होता. बाबांचे वडील (माझे आजोबा) पूजा करत पण त्यांना बरेच वेळा कामानिमित्त फिरतीवर जावे लागे. बाबांचा एक पाय अधू होता. म्हणून त्यांना शारीरिक कष्टाची कामं करणं अशक्य होतं. परिणामी

आजोबांच्या अनुपस्थितीत बाबा घरातले ऑफिशियल पुजारी होते. ही साधी पूजा नव्हती. शॉर्ट-कटस् घेणं शक्य नव्हतं. दोन ते तीन तास मंत्र, आरत्या वगैरेसह पूजा करावी लागे. लहानपणी अशा रीतीने पूजा करावी लागली म्हणून बाबा नास्तिक झाले का? हे मला न सुटलेलं कोडं आहे.

मी छोटी असतानाही आस्तिकता व नास्तिकता यांच्यामध्ये हेलकावे खात राहायची. मला अष्टम्या-नवम्या, मंगळागौरी, सत्यनारायण, गणपती, भोंडले, हलदीकुंकू सर्वच फार आवडायचं. माझ्या दृष्टीने हे सगळं म्हणजे मज्जाच मज्जा. “देव कॅन्सल झाले तर ही मज्जा कॅन्सल” हा माझा साधा सरळ हिशोब. म्हणून मी आस्तिक होते.

पण मग घरातली पूजा, शाळेला झालेला उशीर हेही मला नापसंत होतं. म्हणून मी नास्तिक होते.

बाबांचा पत्रिका, मुहूर्त, शुभअशुभ ह्यावरही विश्वास नव्हता हे ओघाने आलंच. “त्यांच्या तिन्ही काकाकाकाकींची लग्न पत्रिका जुळवून झालेली असताना तिन्ही काकी अकाली मृत्यू पावल्या.” हे ते सर्वांना सांगत असत. (परिणाम शून्य. पत्रिका प्रकरण चालूच आहे.) “मुहूर्त भटर्जींच्या सोयीसाठी असतो. आपल्या नाही.” हा त्यांचा एक विनोद.

“मनुष्य आजारी झाला की कितीही बुद्धीवादी व नास्तिक असला तरी देवाची प्रार्थना करू लागतो.” असं मी ऐकलं होतं. बाबा खूपदा आजारी झाले. पण त्यांना देवाची आळवणी करताना मी कधीच ऐकलं नाही.

तसंच आपले विचार त्यांनी कधीच कुणावर लादले नाहीत. कुणाचं देव-देव प्रकरण थांबवण्याचा प्रयत्न केला नाही. प्रत्येकाने स्वतःला योग्य वाटेल तसं वागावं अशी त्यांची भूमिका होती

“युरोपमध्ये मध्ययुगात रेनेसान्स झाला तसा भारतात का झाला नाही?” ह्या विषयाचा मी अभ्यास करत होते. मी एका लेखात वाचलं, “मध्ययुगात भारतातला इंटलेक्चुअल क्लास (ब्राह्मण) पाठांतर, आज्ञाधारकपणा व कर्मकांड या चक्रात पोटासाठी अडकला होता. म्हणून भारतात रेनेसान्स झाला नाही” हा मुद्दा मला पटला. म्हणून ह्या मुद्याची मी बाबांशी चर्चा केली. ते म्हणाले, “हे बघ, युरोप व आशिया या दोन्ही खंडात त्या वेळी धर्ममार्तंडांचा पगडा होता. असं असताना फक्त युरोपमध्ये आणि तोही विशिष्ट देशात रेनेसान्स का झाला? एके काळच्या प्रगत चीन, पर्शिया, अरब देशात का झाला नाही? ह्याचा तू विचार कर. फक्त भारताचा विचार करू नकोस.” बाबांनी विचारलेल्या ह्या प्रश्नाचं उत्तर मी अजूनही शोधतेय.

बाबांच्या नास्तिकतेचा माझ्यावर खोल परिणाम झाला. पण घरातल्या इतरांवर फारसा परिणाम झाला नाही. नवे देव, देवी, गुरुजी, बाबाजी हे केवळ आमच्या घरातच नव्हे तर देशात अवतार घेत आहेत. अमेरिकेला व इतर पाश्चात्य देशातही पोहोचत आहेत. एकदा मी भारतात जात असताना अखंड विमान (अलिटालिया) साईबाबांच्या परदेशी भक्तांनी भरून वाहत होतं. संतोषीमाता नावाची देवी आता स्त्रियांवर राज्य करते आहे. आणि कुंभमेळा जगातला सर्वात मोठा “स्परिच्युअल फेस्टिव्हल” म्हणून प्रसिद्ध झाला आहे. अमेरिकेतल्या व इतर देशातल्या नटनट्या कुंभमेळ्यात सामिल होत आहेत.

बाबा असते तर काय म्हणाले असते?